

Folta, Jarosław

O stanie badań, przygotowaniu badaczy oraz organizacja historii nauki i techniki w Czechach

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 43/2, 113-124

1998

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jaroslav Folta
(Praga)

O STANIE BADAŃ, PRZYGOTOWANIU BADACZY ORAZ ORGANIZACJI HISTORII NAUKI I TECHNIKI W CZECHACH

ROZWÓJ BAZY NAUKOWEJ W CZECHACH PO 1989 ROKU

1. Akademia nauk

W 1992 r. dochodzi do podziału Czechosłowacji, tym samym również do rozpadu Czechosłowackiej Akademii Nauk (Československá akademie věd, ČSAV). Już wcześniej zarówno pracownice Akademii, jak również nieetatowi pracownicy ČSAV pozbawieni zostali większych środków finansowych. W wyniku rozwiązania ČSAV przestała istnieć korporacja naukowa, pozostały jednak instytuty oraz inne placówki naukowe utrzymywane przez państwo. W instytutach, obok dyrektorów wybieranych w drodze konkursu, wyłonione zostały spośród pracowników tych instytutów oraz uczonych innych placówek (zapropionowanych przez pracowników) rady naukowe. Zgromadzenie Akademii wybierało również swego przedstawiciela do senatu Akademii (jeden przedstawiciel na 50 pracowników). Senat z kolei wybierał radę Akademii, przewodniczącego oraz wiceprzewodniczących reprezentujących Akademię Nauk Republiki Czeskiej (Akademie věd České republiky, AVČR). Przewodniczącym został fizykochemik, prof. inż. Rudolf Zahradnik, DrSc. dyrektor jednego z instytutów chemii.

Pod koniec lutego 1993 r. nastąpiły radykalne zmiany. Decyzją senatu AVČR zredukowano liczbę placówek, zaś kierownictwo Akademii otrzymuje polecenie zmniejszenia liczby pracowników całej Akademii o połowę. W tej sytuacji instytuty zatrudniające mniej pracowników nie miały szansy na utrzymanie niezależnego statusu. W związku z tym zlikwidowano dwadzieścia dwa instytuty.

2. Stowarzyszenie Uczonych Republiki Czeskiej

W 1993 r. powstaje Stowarzyszenie Uczonych RC, w skład którego wchodzi wybitni naukowcy. Jego siedziba znajduje się w budynku Kancelarii AVČR, jednak organizacyjnie jej nie podlega. Przewodniczącym jest również prof. Zahradnik. W posiedzeniu Towarzystwa Uczonych uczestniczył prezydent Czech oraz premier, przyczyniając się tym samym do podniesienia jego prestiżu.

W podobny sposób powstają takie placówki jak Instytut Inżynieryjny RC oraz korporacja założona przez inżynierów-mechaników o przywróconej historycznej nazwie Akademia Pracy im. T.G. Masaryka. Powstaje również Akademia J. A. Komenskiego itp. o specjalistycznej działalności.

3. Rada Stowarzyszeń Naukowych Republiki Czeskiej

Do 1989 r. stowarzyszenia naukowe, organizowane przez Komisję Stowarzyszeń Naukowych (Komise vědeckých společností, KOVS), usamodzielniały się. Przewodniczący poszczególnych organizacji utworzyli Radę Stowarzyszeń Naukowych, na czele której stanął Komitet Wykonawczy. Jej przewodniczącym został biomechanik, prof. inż. Jaroslav Valenta, DrSc. Dzisiejsza Rada obejmuje około pięćdziesięciu stowarzyszeń naukowych, finansowanych częściowo przez państwo. O ile dotacje państwowe w 1989 r. wynosiły około 5 milionów koron, to obecnie, mimo większej liczby towarzystw, wynoszą około 3 milionów koron, pomimo iż od 1990 r. roczny poziom inflacji nieustannie waha się od 8 do 12 %.

Dopiero w 1996 r., za pośrednictwem Agencji d.s. Grantów Ministerstwa Edukacji, możliwe było uzyskanie subwencji na niektóre z projektów. Jednak dotacje państwową stowarzyszenie naukowe może uzyskać tylko na określone projekty, o których decyduje zgromadzenie Rady Stowarzyszeń Naukowych. Członkiem Rady jest również Stowarzyszenie Historii Nauki i Techniki.

4. Finansowanie badań

Finansowanie badań i ich zasady ustala Komitet Rządu RC ds. Badań i Rozwoju, której przewodniczącym jest minister Rządu RC. Obecnie finansowanie badań naukowych dotyczy w dużej mierze projektów, przedstawianych przez pojedyncze osoby, które same gospodarują przyznaną im pulą pieniędzy. Zgłoszonymi projektami i przyznawaniem funduszy zajmują się agencje ds. grantów, które nadal otrzymują pieniądze od państwa. Chodzi o Agencję ds. Grantów Republiki Czeskiej, Agencję ds. Grantów Ministerstwa Edukacji¹ i agencje innych ministerstw (przemysłu i handlu, kultury itp.). Taką agencję posiada również Uniwersytet Karola. Wnioski oceniają dwaj krajowi specjaliści oraz jeden zagraniczny,

zaś o przyznaniu pieniędzy na podstawie ich opinii decydują komisje danych agencji. O ile ubywa środków finansowych dla instytucji, to z kolei coraz więcej przyznawanych jest funduszy dla pojedynczych osób. Możliwe jest również przyjęcie na umowę na czas określony pracowników, o ile podanie zawiera taką prośbę. Jednym z grantów, przyznanych na okres dwu lat (1996–1998) przez Agencję ds. Grantów RC był również projekt w sprawie opracowania historii techniki w Czechach w latach 1945–1992.

O STANIE BADAŃ HISTORII NAUK I TECHNIKI

Każdy, kto śledzi międzynarodowe badania naukowe dotyczące historii nauki i techniki, wie o jak obszerą dziedzinę naukową chodzi. W porównaniu z latami trzydziestymi, kiedy to z ogólnie pojmowanej historii zaczynało wyłaniać się grono historyków nauki i techniki, widoczny jest niezwykle rozwój tej dyscypliny. Rośnie np. ilość czasopism zarówno o ogólnym, jak i specjalistycznym charakterze, odbywają się coroczne sympozja naukowe, konferencje, krajowe oraz międzynarodowe szkoły letnie; widać niebywały postęp w metodyce, dokumentacji i przygotowaniu następnej generacji badaczy.

Takiego stanu nigdy nie udało się w Czechosłowacji w pełni osiągnąć, pomimo iż to właśnie tutaj, w czasach braku międzynarodowej bazy naukowej, zawiązała się pierwsza grupa historyków nauki i techniki. Sytuacja taka mogła być do pewnego stopnia spowodowana nagłymi zawirowaniami dziejowymi, nie pozostającymi bez wpływu na stosunkowo mało liczebnie grupę specjalistów oraz zainteresowanych tą problematyką. W 1937 roku odbył się w Pradze IV międzynarodowy kongres historii nauki. Wkrótce jednak władze okupacyjne rozbiły grupę jego głównych organizatorów, spośród których wielu nie przeżyło wojny. Lata pięćdziesiąte umożliwiają wprawdzie powstanie w instytutach historycznych obu Akademii pracowni historii nauk przyrodniczych i techniki, jednak nie udało się utworzyć ani samodzielnych specjalistycznych placówek w ramach Akademii, ani niezależnych katedr historii nauk i techniki na wyższych uczelniach. Tam jednak, gdzie istniały wyjątki, sytuacja również i w następnych latach rozwijała się pomyślnie. Mam na myśli Zakład a następnie Instytut Historii Medycyny I. Akademii Medycznej Uniwersytetu Karola.

Pracownia Historii Nauk Przyrodniczych i Techniki Instytutu Historycznego ČSAV stała się w pewnym stopniu siłą napędową wszelkiej aktywności w tej dziedzinie. Jednak następstwa 1968 odczuto tutaj w szczególnie dotkliwy sposób. Niektórzy naukowcy musieli odejść, pracownia zaś została zmuszona do przyjęcia nowych pracowników i dostosowania do nich kierunku badań. Już przed 1989 r. doszło do nieoficjalnych negocjacji w sprawie połączenia pracowni przy Instytucie Filozoficznym ČSAV z resztą zespołu (który zajęłoby się badaniami nad rewolucją naukowo-techniczną) z zamiarem utworzenia niezależnego Instytutu

Teorii i Historii Nauki w ramach ČSAV, podobnie jak miało to miejsce w ówczesnej NRD. Po 1989 r., w sprzyjających już warunkach, instytut taki rzeczywiście powstał. Przeważająca część zatrudnionych w Pracowni Historii Nauk Przyrodniczych i Techniki Instytutu Historycznego zasiłała szeregi jego pracowników. Część naukowców jednak pozostała w Instytucie Historycznym, chociaż w innych pracowniach.

W Instytucie Historycznym istniał tymczasowo zespół zajmujący się historią nauk ścisłych. Znaleźli się tutaj m. in. pracownicy, którzy zostali w 1970 r. zwolnieni z powodów politycznych. Zespół ten jednak nie pracował zbyt długo. W końcu, podczas przekształcenia Czechosłowackiej Akademii Nauk na Akademię Nauk Republiki Czeskiej w 1993 r., przy zredukowaniu liczby pracowników akademii do połowy, Instytut Historyczny ostatecznie zrezygnował z prowadzenia badań w tej dyscyplinie naukowej. W Akademii zarazem dochodzi do likwidacji, równocześnie z 22 innymi mniejszymi placówkami, Instytutu Teorii i Historii Nauki. Część pracowników przeszła do Archiwum ANRČ. W czeskiej historii nauki i techniki, w porównaniu z rozwojem tej dyscypliny naukowej chociażby w Polsce czy na Słowacji, dochodzi więc w ciągu ostatnich lat do radykalnych zmian.

PRZYGOTOWANIE PRZYSZŁYCH BADACZY AKADEMII

W warunkach małego państwa, gdzie nie powstały mocne podstawy danej dyscypliny naukowej na wyższych uczelniach, zaś różne nie sprzyjające okoliczności uniemożliwiły pojawienie się na nich wybitnej osobowości o określonym profilu badawczym (tak jak np. w Danii czy Holandii), w sytuacji, kiedy programy nauczania szkół wyższych nie objęły historii nauki i techniki, trudno o trwałe pod względem jakościowym podstawy badawcze dyscypliny. Wszystko to w dużym stopniu zależało od dobrowolnej pracy niektórych pracowników i od ich starań o wprowadzenie, przynajmniej nieobowiązkowo, zajęć dla zainteresowanych.

Propozycja po 1981 r., aby ponownie bez przygotowania kadry nauczycielskiej wprowadzić na czwartym roku studiów (rok szkolny 1984/1985) przedmiot *Historia nauki i techniki*, ew. *Historia przyrodniczej i technicznej dyscypliny*, doprowadziła do tego, iż od 1979 przy współpracy Czeskiego Stowarzyszenia Historii Nauki i Techniki i Stowarzyszenia Czeskich Matematyków i Fizyków organizowano regularne szkoły letnie z historii matematyki (pomimo że oficjalna nazwa wykładu brzmiała *Światopoglądowe problemy matematyki*). Podobnie od 1981 r. wprowadzone zostały regularne letnie *seminaria dla nauczycieli historii nauki i techniki na czeskich i słowackich wyższych uczelniach*. Płonem seminariów były m.in. cztery tomy, można by powiedzieć, wzorcowych wykładów na temat ogólnej historii nauk aż do XX wieku („Prace z Historii Nauk Przyrodniczych” t. 20, 24, 26, 27, Praga 1986–1991). Inicjatywa ta, pomimo iż niektórym pracownikom wydawała się na początku niepotrzebna, była kontynuowana i stopniowo

zaczyna przynosić owoce. Jakie wszak przyniesie efekty, okaże się po pewnym czasie. Może będzie podobnie, jak w wypadku historii matematyki, gdzie tego rodzaju starania zainicjowały działalność, która uprzednio, w okresie podejmowania decyzji, nie była w ogóle brana pod uwagę. Chodzi o to, iż Wydział Matematyki i Fizyki Uniwersytetu Karola w Pradze oraz Wydział Przyrodoznawstwa Uniwersytetu Masaryka w Brnie utworzyły wspólną radę dla doktoranckiego studium informatyki, dydaktyki oraz historii matematyki, na którym obecnie historię matematyki studiuje więcej niż dziesięciu doktorantów, niektórzy zaś swe doktoraty już obronili. Istnieją więc pewne możliwości, które nie powinny zostać zmarnowane. W Holandii na przykład, gdzie również nie ma zbyt dużo ofert pracy w dziedzinie historii nauki i techniki, pracuje natomiast wysokiej klasy badacz, absolwenci, specjalizujący się w przedmiocie i odchodzący zazwyczaj do pracy w szkołach średnich, mają również w ramach studium podyplomowego możliwość naukowej współpracy. Jeżeli zaś się sprawdzą, proponowana jest im część etatu na wyższej uczelni, pomimo iż związani są przede wszystkim ze swoim liceum. Praktyka ta, stosowana powszechnie w Czechach przed 1918 rokiem, nie została niestety ponownie przez ministerstwo wprowadzona.

Oczywistością jest, że historia nauki i techniki jako dziedzina o charakterze interdyscyplinarnym nie może stać się samodzielnym przedmiotem studiów na wyższej uczelni. Zainteresowani pracą badawczą w tej specjalizacji muszą rekrutować się przede wszystkim z szeregów studentów przyrodoznawstwa, matematyki, fizyki, techniki lub medycyny. Podczas podejmowania decyzji, na drugim lub trzecim roku studiów, w sprawie dalszej kariery naukowej, studenci muszą zostać poinformowani o możliwościach pracy badawczej na temat historii nauki i techniki (co umożliwi wykład o charakterze selektywnym, wygłaszany na różnych czeskich uniwersytetach), jak również o warunkach materialnych dla tych, którzy będą zajmować się tą specjalizacją. To ostatnie pytanie jest dla studentów bardzo ważne i niestety jeszcze długo z trudem będziemy na nie odpowiadać, o ile nie znajdą się sposoby właściwego uregulowania kwestii zatrudnienia utalentowanych studentów z możliwością uczestniczenia w pracy badawczej.

Dopiero studium podyplomowe umożliwi absolwentom zaznajomienie się ze specjalizacją jako pewną całością. A więc to, co w normalnej przyrodoznawczej czy technicznej dyscyplinie przekazuje studentowi wyższa uczelnia, w dziedzinie historii nauki i techniki uzyskuje się dopiero podczas studiów podyplomowych. Jest to pewien mankament, który przy podejmowaniu decyzji może mieć niebagatelne znaczenie. Zadanie, które udało się zrealizować matematykom i w jakimś stopniu fizykom, wymaga nie jednorazowej, lecz długotrwałej determinacji kilku przekonanych o sensie swoich poczynań wykładowców szkół wyższych na każdym kierunku studiów przyrodoznawczych i technicznych. Tom pierwszy nowej serii Studiów Narodowego Muzeum Technicznego: *Historia Nauki i Techniki* (1) zawierający spis wykładowców wyższych uczelni w Czechach i przegląd tematów

ich wykładów (opracowny na podstawie ankiet rozesłanych do wydziałów i pojedynczych osób) świadczy o sensie tego rodzaju działań.

PROGRAMY BADAWCZE SPECJALIZACJI

Obecnie bardzo trudno zorientować się w programach badawczych niektórych placówek, nie mówiąc już w ogóle o zamiarach naukowych pojedynczych osób. A oto kilka informacji:

1. O ile wiadomo większe programy realizuje Instytut Historii Uniwersytetu Karola, poprzez prowadzenie badań nad własną historią, które mają być zakończone w kwietniu 1998 r, w roku 650. rocznicy założenia uczelni.
2. Według ogólnie dostępnych informacji Archiwum AVČR koncentruje się na najnowszym rozwoju nauki i jej instytucjach w byłej Czechosłowacji i na nauce niemieckiej na terenach Czech w okresie międzywojennym i w czasie wojny.
3. Wydział Historii Matematyki Instytutu Matematycznego UK koncentruje uwagę przede wszystkim doktorantów na zagadnieniach pracy matematyków Uniwersytetu Karola w 2. poł. wieku XIX i na początku wieku XX. W ten sposób przygotowują się monografie poświęcone profesorom: Studniczce, Petrowi, Bydżowskiemu, opublikowana została praca dedykowana Ed. Weyrowi, w druku natomiast znajduje się publikacja poświęcona objaśnieniu kontrowersyjnej postaci Pexidra.
4. Narodowe Muzeum Techniki otrzymało od Agencji ds. Grantów RC na okres 1996–1998 środki finansowe, umożliwiające kontynuację projektu historii techniki wykorzystywanej i produkowanej w Czechach, projektu zapoczątkowanego przez Czechosłowacką Akademię Nauk jeszcze w latach 60., później zaś przejętego przez Narodowe Muzeum Techniki. Pracę nad projektem finansowanym przez grant rozpoczęto w 1995 r., natychmiast po zakończeniu dwóch tomów *Studiów* o technice na ziemiach czeskich w latach 1918–1945 (Narodowe Muzeum Techniki, Praga 1995). Następny etap ma obejmować lata 1945–1992 i dotyczyć najważniejszych dyscyplin tego okresu. Wszyscy współautorzy zdają sobie sprawę z tego, iż chodzi o niezwykle skomplikowany okres. Ekonomiczne i techniczne zamknięcie się, embargo, nieodpowiednie ingerencje w technologię, kierowanie się innymi względami, aniżeli ekonomicznymi, technicznymi i fachowymi itp. musiały w tym okresie wywrzeć niekorzystny wpływ na rozwój techniki, tak samo zresztą jak izolacja od reszty świata. Wiadomo jednak, iż istniał cały szereg zarówno znamienych technicznych osiągnięć, jak również rozpoczęto badania w wielu dziedzinach, co świadczy o dobrym poziomie techników i techniki tych czasów. (Chociażby seria własnych satelitów Magion, system radarowy Tamara itp.).

Trzeba podkreślić, iż w Pracowni Historii Nauk Przyrodniczych i Techniki Instytutu Historycznego ČSAV przyjęto już w latach 60. pewne założenia, dotyczące badań nad rozwojem techniki do 1945 r., chociaż nie zawsze podczas pracy nad poszczególnymi zagadnieniami można się było nimi kierować (por. odpowiednie tomy Sprawozdań Komisji Nauk Przyrodniczych, Medycznych i Technicznych ČSAV (Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských věd ČSAV), nr 13 (1963), 15 (1963), 20 (1965). Również zmiany wśród pracowników odgrywały tu swoją rolę.

Natomiast przy opracowywaniu okresu po 1945 r. pracę musiano rozpocząć od początku.

Projekt przewidywał podział problematyki na trzydzieści głównych części i koordynację przez kilku wybitnych specjalistów, zainteresowanych daną dziedziną. Właściwy tekst odnoszący się do poszczególnych problemów badawczych był niekiedy opracowany przez jednego autora, innym razem, zwłaszcza w wypadku tematów, którymi się nikt dotychczas nie zajmował, niezbędna była praca zespołowa, co wymagało bardzo intensywnej pracy organizacyjnej. W ten sposób opracowane zostały przede wszystkim technika górnicza, budowa maszyn, elektrotechnika, budownictwo. Natomiast chemia przemysłowa, porównywalna rozmiarem zagadnień do budowy maszyn lub elektrotechniki, dzięki długoletniej systematycznej pracy zespołu pod kierunkiem prof. Herinka, zapoczątkowanej w latach 50., została już opracowana. Istnieje już również pierwsza wersja rozdziałów poświęconych elektroenergetyce, łącznie z energetyką atomową, technologiom górnictwem, budownictwu, obszernie potraktowane zostały rozdziały dotyczące rolnictwa, hutnictwa, geodezji oraz kartografii. Stopniowo opracowuje się nawet najbardziej zróżnicowany tematycznie i zarazem najobszerniejszy rozdział poświęcony budowie maszyn.

Podczas gdy w badaniach wcześniejszych w pracy uczestniczyło 43 współautorów, obecnie liczba współpracowników dochodzi do stu. O ile w poprzednich tomach przeważająca większość badaczy poruszała się przez dłuższy czas w obrębie historii swej specjalizacji, tutaj trzeba było skorzystać z pomocy techników i technologów, którzy przeżyli dany okres i są w stanie, korzystając ze swojej pamięci, pisać na podstawie istniejących materiałów archiwalnych. Trzeba jednak zaznaczyć, że pomimo istniejącej ustawy o archiwach, częste i pospieszne reorganizacje zarówno w okresie po 1948 r., jak i po 1990 r. materiałom archiwalnym nie wyszły na dobre. Nowi właściciele nie czuli potrzeby przechowywania starych dokumentów i w ten sposób tam, gdzie likwidowano badania albo produkcję, likwidowano również dokumentację. Na sytuację tę zwracało uwagę od początku lat 80. Towarzystwo Historii Nauk i Techniki i chociaż przygotowywano nowelizację niektórych fragmentów ustawy o archiwach, zjawiska tego nie zdołano zahamować.

Planuje się, iż w 1997 r. zostaną opublikowane założenia projektu i dokończy się większa część tekstów, w następnym zaś roku pracować się będzie nad recenzjami, ostateczną wersją rękopisów, indeksami i materiałami dokumentacyjnymi.

5. Narodowe Muzeum Techniki razem z pozostałymi muzeami zrzeszonymi w MUT – w środkowoeuropejskiej Unii Muzeów Techniki (Belgrad, Brno, Budapeszt, Lublana, Praga, Koszyce, Wiedeń, Zagrzeb), w zadziwiający sposób odpowiadającej właściwie większej części dawnej monarchii habsburskiej, przygotowują słownik wybitnych środkowoeuropejskich techników i naukowców, który zawierać będzie 350 biografii oraz inne informacje niezbędne do bardziej szczegółowego studium o danej osobistości. Praca zostanie zakończona w 1997 r. i opublikowana w języku niemieckim.
6. Indywidualne projekty ujawniają się dopiero w momencie ich opublikowania, czy to w formie książki czy artykułu. Wybiórczo informujemy o przygotowanej łacińsko-czeskiej *Mechanice* Tycha Brahego z komentarzami (Piotr i Alena Hadrawowie) i opracowaniu, poświęconemu alchemii (P. Wagner, V. Karpenko). Pojawiła się także monografia o Kaszparze Sztemberku (J. Majer). W ostatnich dniach nakładem Domu Encyklopedycznego ukazało się pięć tomów interesującej edycji encyklopedycznej poświęconej światowym matematykom, fizykom, pilotom włącznie z konstruktorami i kosmonautami oraz krajowym przedsiębiorcom. Zapowiadane są również jej następne tomy. Publikacja przeznaczona jest przede wszystkim dla instytucji szkolnych i popularyzatorskich.

CZASOPISMA, PUBLIKACJE, PRACE ZBIOROWE, KONFERENCJE

1. Czasopismo „Historia Nauki i Techniki” („Dějiny věd a techniky”) przechodziło w ostatnich sześciu latach niejeden kryzys, związany przede wszystkim z kosztami jego wydawania. Problemów przysparzał również poziom tekstów, które trzeba było w miarę upływu czasu ocenić w kontekście innych publikacji. Periodyk wychodził regularnie, pomimo iż zmieniały się drukarnie i wprowadzano skład komputerowy. Niestety czasopismo zawsze pojawia się dopiero pod koniec kwartału. Obecnie osiągnięto względną stabilność wydawania. Nadal jednak istnieje problem z kolportażem, zwłaszcza z wysyłką za granicę, ze względu na nieustanny wzrost opłat pocztowych. Koszty własne jednego numeru odpowiadają obecnie wysokości tych opłat .
2. W ostatnich latach Stowarzyszenie Historii Nauk i Techniki wspólnie z innymi instytucjami zorganizowało kilka krajowych i międzynarodowych konferencji. Najważniejsze z nich to:
  - *Międzynarodowe sympozjum nauczania historii nauk i techniki* (Narodowe Muzeum Techniki i Międzynarodowa Komisja ds. Nauczania Historii Nauk

- i Techniki, 1991), z którego przy współpracy z Uniwersytetem Marcina Lutra w Halle-Wittenbergii została wydana praca zbiorowa;
- *XIV Międzynarodowa konferencja o historycznych aparatach naukowych* (Narodowe Muzeum Techniki przy współpracy z Międzynarodową Komisją Historycznych Aparatów Naukowych, 1995);
  - *Mysterium Cosmographicum* (Narodowe Muzeum Techniki oraz Międzynarodowa Unia Historii i Filozofii Nauki, 1996);
  - *Międzynarodowa konferencja historii medycyny, medycyny weterynaryjnej i farmacji* (Instytut Historii Medycyny UK, 1996);
  - Konferencja pt. *Upaństwowianie, profesjonalizacja i mecenat w historii nauki na ziemiach czeskich* (przy współpracy z Instytutem Podstaw Wykształcenia UK i Archiwum AVČR, 1996);
  - Sympozjum pt. *Poszukiwania ciągłości naukowego poznania na Morawach i na Śląsku* (przy współpracy z Muzeum Morawskim w Brnie, 1996).
Z konferencji tych w przygotowaniu są lub zostały już wydane prace zbiorowe. Na 1997 rok planowane były dwie międzynarodowe konferencje pt.:
Nauka i technika czasów Rudolfa II (przy współpracy z Narodowym Muzeum Techniki, czeskim komitetem ICOM i Międzynarodową Unią Historii i Filozofii Nauki, 24.–28.8.1997) *Przeszłość i przyszłość techniki obliczeniowej* (przy współpracy z Narodowym Muzeum Techniki, 11.–14.11. 1997)
Nadal ukazują się *Studia Narodowego Muzeum Techniki*, zwłaszcza serie *Z historii górnictwa* i *Z historii hutnictwa*, w których również pojawiają się artykuły z regularnych, corocznie odbywających się seminariów odpowiednich sekcji Klubu Przyjaciół Narodowego Muzeum Techniki.
W nowej serii Studiów NMT *Historia nauki i techniki* wydane zostały już trzy tomy: *Przegląd nauczania historii nauk i techniki na czeskich oraz niektórych słowackich szkołach wyższych* (1), *Z historii transportu kolejowego w Czechach* (2), *Materiały z 13. i 14. seminarium dla nauczycieli historii nauk i techniki* (1996, 1997).
3. Narodowe Muzeum Techniki przy współpracy z czeskim komitetem ICOM i wsparciu UNESCO zainicjowało i zorganizowało międzynarodową konferencję pt. *Dwieście lat litografii*, której towarzyszyły wystawy *Kamień i kolor* oraz wystawa litografii z początków praskiej twórczości litograficznej do 1848 r., przygotowana przez Galerię Narodową w Pradze. Wydano również katalogi wystaw, a całemu przedsięwzięciu poświęcona została przeważająca część pierwszego numeru międzynarodowego czasopisma „Grapheion” (1997). Materiały z konferencji przygotowane są do druku.

4. Regularne szkoły letnie z historii matematyki (w 1997 r. już osiemnasta) przy współpracy ze Stowarzyszeniem Czeskich Matematyków i Fizyków i wydawnictwem *Prometheus* wydały już szósty tom z serii *Historia matematyki*, gdzie obok wykładów ze szkół letnich pojawiły się również niektóre monografie, np. *Mały przewodnik historii całki*.

ORGANIZACJA HISTORII NAUKI I TECHNIKI W CZECHACH

1. Instytucje

- Instytut Historii Uniwersytetu Karola oraz Archiwum UK (prof. PhDr. Josef Petráň, DrSc., Prof. Jan Hawránek, DrSc.)
- Instytut Historii Medycyny 1. Akademii Medycznej UK (Prof. Mudr. Eugen Strouhal DrSc.+ pracownicy) Instytut Historii Farmacji Wydziału Farmaceutycznego UK w Hradcu Kralowym (doc. PhDr. J. Král + 1 pracownik)
- Instytut Historii Farmacji Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Masaryka w Brnie (PhDr. Procházková)
- Zakład Historii Matematyki Instytutu Matematycznego UK (Doc. RNDr. Jindřich Bečvař, CSc. + 2 doktoranci)
- Zakład Historii Instytucji Naukowych Archiwum Akademii Nauk Republiki Czeskiej (RNDr. Jan Janko, CSc. + 1 pracownik)
- Mendelianum Muzeum Morawskiego w Brnie (PhDr. Anna Matalová + 2 pracownicy)
- Katedra Filozofii i Historii Nauk Przyrodniczych Wydziału Przyrodznawstwa UK (Prof. Dr. Zdeněk Neubauer + 2 pracownicy)
- Wydział Historii Techniki Narodowego Muzeum Techniki (RNDr. Jaroslav Folta, CSc. + pracownika na pół etatu)

2. Korporacje

- Czeski Komitet Narodowy ds. Historii Nauki i Techniki (PhDr. A. Matalová)
- Czeski Komitet ICOHTEC (Prof. PhDr. Jaroslav Pátek, Csc.)
- Stowarzyszenie Historii Nauki i Techniki Przy Radzie Stowarzyszeń Naukowych (Przewodniczący: 1990 –1994 Dr. Jiří Majer, Csc. 1994 –1995 Doc. Dr. Ladislav Niklíček, Csc. od 1995 RNDr. PhMr. Pavel Drabek)

filie: Pilzno (Mudr. Karel Kacerovský)

Brno (PhDr. Jiří Šindlář, Scs.)

Ołomuniec (Prof. Mudr. Boris Mrňa, DrSc.)

Usti n. Łabą (inż. Bohumil Krivý)

W roku 1994 stowarzyszenie przyjęło nowy statut, upraszczający formalności związane z jego działalnością oraz zmieniło nazwę, opuszczając określenia „Czechosłowackie”. Powołało także radę naukową, reprezentującą główne pracownice historii nauki i techniki w Czechach (przewodniczący prof. MUDr. Josef Koutecký, DrSc.).

Trzeba podkreślić, iż Stowarzyszeniu, które stanowiło oparcie dla wszelkiej działalności dotyczącej historii nauki w Czechach, ubywa coraz więcej członków. Obecnie także trudno o młodych, którzy byliby zainteresowani członkostwem w organizacji.

Dzięki inicjatywie dyrektora Narodowego Muzeum Techniki Stowarzyszenie, poczynając od roku 1997, będzie wynajmować za symboliczną opłatą pomieszczenie w NMT i będzie stopniowo przygotowywać się do połączenia się z Klubem Przyjaciół Narodowego Muzeum Techniki.

Klub Przyjaciół Narodowego Muzeum Techniki (od 1992 r. przewodniczący RNDr. J. Grygar)

– sekcje czynnie działające: poligrafia, akustyka, geodezja i kartografia, górnictwo, hutnictwo, zabytki techniczne – nieruchomości, wzornictwo przemysłowe.

SŁOWACJA

Po podziale państwa 1 stycznia 1993 dochodzi przede wszystkim z powodów ekonomicznych do ograniczenia kontaktów². Instytucje posiadają zbyt mało pieniędzy, aby płacić w walutach dewizowych. Nadal w Pracowni Historii Nauki i Techniki Instytutu Historycznego Słowackiej Akademii Nauk pracuje pięcioosobowy zespół, prowadzony przez RNDr. Mirosłava Morovicsa, CSc. Poprzedni kierownik, RNDr. Ondrej Pöss pracuje obecnie w Słowackim Muzeum Narodowym, gdzie zajmuje się historią Niemców Karpackich.

Istnieje również Stowarzyszenie Historii Nauk i Techniki, nad którym opiekę sprawuje wyżej wymieniona pracownia Instytutu Historycznego. Brakuje jednak środków finansowych na regularne publikowanie *Materiałów z Historii Nauki i Techniki na Słowacji*.

Pracownia próbuje również wydać ostatni, trzeci tom publikacji pt. *Pionierzy nauki i techniki na Słowacji* przygotowanego już od dłuższego czasu do druku.

Ważne zaplecze badawcze dla historii techniki na Słowacji stanowią muzea techniki. Pracownicy tych muzeów kształceni byli jako historycy nauki i techniki

i większość z nich rzeczywiście wykonuje swój zawód. Trzeba tutaj przede wszystkim wymienić: Słowackie Muzeum Techniki w Koszycach (inż. Eugen Labanič), Słowackie Muzeum Rolnictwa w Nitrze (inż. Jozef Vontorčík, CSc.), Słowackie Muzeum Górnictwa w Bańskiej Szczawnicy (inż. Ivan Herčko, CSc.), Muzeum Balneologii w Piesztianach (prof. Augustín Rebro), Muzeum Leśnictwa i Drzewiarstwa w Antole (inż. Jozef Urgela). Szczegółowe i najważniejsze informacje o zamiarach i wynikach naukowych poszczególnych osób pracujących zarówno w muzeach, jak i poza nimi, przyniósł artykuł dra Jana Tibenskigo pt. *Rola specjalistycznych muzeów w rozwoju historii nauki i techniki na Słowacji*, zamieszczony w „Rozprawach Słowackiego Muzeum Techniki” 1947–1997 (s. 12–39), wydanych z okazji 50. rocznicy tegoż muzeum w czercu 1997 r.

Następna ważna grupa, zajmująca się historią fizyki, istnieje przy Akademii Wojskowej w Liptowskim Mikulaszu (Prof. RNDr. Ján Chrapan, DrSc.). Stara się ona, przy współpracy ze Stowarzyszeniem Słowackich Matematyków i Fizyków, wydawać periodyk poświęcony historii fizyki.

Obecnie również na Słowacji istnieje poważny problem w związku z niedostatkiem młodszych pracowników w tej specjalizacji. Sprawa ta będzie wymagała długoletniej, systematycznej pracy nie tylko w ośrodkach naukowych, ale przede wszystkim na uczelniach wyższych i podyplomowych, jak również zwiększenia możliwości zatrudniania specjalistów historii nauk i techniki.

Przypisy

¹ Pełna i właściwa nazwa brzmi: Ministerstwo Szkolnictwa, Młodzieży i Kultury Fizycznej (przypis tłumacza).

² Pomiędzy instytucjami czeskimi a słowackimi (przyp. tłum.).

Tłumaczyła *Beata Kubok*